

3.3 Praktische Filosofie

Studenten die willen afstuderen bij de vakgroep Praktische Filosofie wordt ten sterkste aangeraden zich vroeg in de master tot hun begeleider te wenden om de keuze van vakken af te stemmen op een mogelijk afstudeeronderwerp. Het verdient aanbeveling de keuze wie als scriptiebegeleider zal optreden in overleg met de begeleider te maken. Met het oog op het formuleren van een opzet van de scriptie en een afdoende inperking van het onderwerp dient men zich vervolgens geruime tijd voor de eigenlijke schrijffase bij een scriptiebegeleider te melden (6 maanden). Studenten die aan hun masterscriptie werken dienen deel te nemen aan de desbetreffende afstudeergroep. Contactpersonen: ethiek: prof.dr. Marcus Düwell en dr. Jan Vorstenbosch; sociale en politieke filosofie: dr. Bert van den Brink; wijsgerige antropologie: dr. Joel Anderson; esthetica: dr. Rob van Gerwen. Voor de begeleiding van scripties op het gebied van de godsdienstfilosofie komen in principe stafleden van elke disciplinegroep, inclusief PF, in aanmerking, al naar gelang het onderwerp; zie verder hoofdstuk 4.

3.3.1 Ethiek

Algemeen

Afstudeeronderwerpen bij de sectie Ethiek zijn mogelijk op het terrein van de verschillende gebieden of analyseniveaus van de hedendaagse wijsgerige ethiek: de meta-ethiek, normatieve theorievorming en toegepaste of praktische ethiek. Men kan zich toeleggen op:

1. Vraagstukken op het gebied van de methodologie, epistemologie en ontologie van de ethiek en de fundamenteën van normatieve theorieën en morele oordelen (wijsgerige ethiek);
2. Vragen ten aanzien van de structurele analyse van normatieve argumentaties, bijvoorbeeld de ontwikkeling en houdbaarheid van specifieke varianten van consequentisme of de evaluatie van verschillende theorieën van rechtvaardigheid (normatieve theorievorming);
3. Vragen m.b.t. normatieve argumentaties voor een specifiek toepassingsgebied zoals de bio-ethiek, de dierethiek of techniekethiek (toegepaste ethiek).

Deze driedeling geeft de vraagrichting, de doelstelling van de scriptie, het abstractieniveau van de claims die gelegd worden door de schrijver, aan. Het is natuurlijk niet uitgesloten en in sommige gevallen zelfs voor de hand liggend en wenselijk dat een combinatie van argumenten en elementen uit de drie gebieden tot een coherent en interessante thesis leidt.

Onderwerpen dienen bij voorkeur aan te sluiten bij de onderzoeksspecialisatie van de sectie. In bijzondere gevallen kan men aansluiten bij specialisaties van onderzoekers uit de ruimere onderzoeksgroep, die de politieke filosofie, de wijsgerige antropologie en de esthetica betreffen.

Het is ook mogelijk om de hierboven beschreven vragen, in het bijzonder de meer wijsgerige en fundamentele vragen vanuit een historische invalshoek te benaderen, bijvoorbeeld door te vragen naar de historische wortels van een bepaalde hedendaagse ethische positie, naar de invloed van een filosoof als Kant of Aristoteles op het denken van iemand, of naar de verhouding tussen het oorspronkelijke

gedachtengoed en de actuele vragen en stellingnames. In deze gevallen verdient het aanbeveling om in de begeleiding ook iemand uit de disciplinegroep Geschiedenis op te nemen.

Het onderzoeksprogramma van de sectie richt zich met name op normatieve argumentatie, in het bijzonder met betrekking tot problemen die zich voordoen in de context van de bio-medische wetenschappen. In het onderzoek worden deze problemen geanalyseerd en worden morele, beleidsmatige, juridische en levensbeschouwelijke argumenten en overwegingen voor of tegen bepaalde oplossingen beschreven, geanalyseerd en op hun houdbaarheid en relevantie getoetst. De centrale vraagstelling van het onderzoeksprogramma is: Hoe kunnen bepaalde ethische principes, beleidsmatige overwegingen en juridische normen een basis vormen voor complexe collectieve beslissingen die wij kunnen verantwoorden? Men kan met het oog daarop aansluiten bij recente debatten zoals die over liberalisme en communitarisme, of die over universele en persoonsgebonden (particularistische) normen.

Procedure voor scriptiebegeleiding

Voor scripties op het terrein van de meta-ethiek en de normatieve theorie wend je je in eerste instantie tot prof.dr. Marcus Düwell. Voor scripties op het terrein van de toegepaste ethiek dient men zich in eerste instantie te wenden tot dr. Jan Vorstenbosch. Voor overleg over de combinatieoptie geschiedenis - ethiek kan men zich het beste in eerste instantie wenden tot Düwell.

Na een eerste gesprek met een van deze personen wordt de meest geschikte begeleider of het meest geschikte begeleidingsteam (soms kan expertise van buiten de faculteit of een andere faculteit wijsbegeerte aangezocht worden) voor het onderwerp vastgesteld en wordt het scriptieprotocol volgens welk zal worden gewerkt opgemaakt. Als algemene criteria, ontleend aan de eindtermen voor de filosofiestudie, voor een adequate voortgang van het scriptieproces dient de student rekening te houden met het volgende:

Besteed veel aandacht aan vraagstelling en doelstelling van de scriptie. De vraagstelling is bepalend voor het zogenaamde kop-staart-criterium: het betoog moet een kop: de vraagstelling (inclusief aanleiding, thema, context etc.) en een staart: de conclusie hebben.

Stel in een vroeg stadium met de begeleider vast wat de relevante literatuur is en welke literatuur je zult gaan gebruiken. Gezien de beschikbare tijd is dit een beperkte hoeveelheid. Heel veel literatuur lezen kan leiden tot het verzanden van het proces in een onoverzichtelijke brij. Een belangrijk criterium voor het beoordelen van de scriptie is de vraag in hoeverre je op de hoogte bent van het debat rond je vraagstelling, de secundaire literatuur adequaat en toegankelijk kunt weergeven en verwerken in een coherent betoog.

Probeer een kritische en zelfstandige houding te ontwikkelen tegenover de secundaire literatuur en een eigen rode draad in de ontwikkeling en beantwoording van je vraagstelling aan te brengen.

Oriëntatie en literatuur

Voor een eerste oriëntatie van probleemvelden en vraagstellingen kan men een beroep doen op de literatuur die in de verschillende modules op het terrein van de ethiek (bio-ethiek, politieke ethiek, meta-ethiek) wordt behandeld als verplichte literatuur. Voor de meta-ethiek is dit het boek van David McNaughton: *Moral Vision*. Om een idee te krijgen van de doelstellingen, mogelijkheden en aanpak van de normatieve ethiek (theorievorming) kan men Shelley Kagan's *Normative Ethics* raadplegen. Voor scripties in de ethiek kan men verder vrijwel nooit heen om het werk van toonaangevende hedendaagse filosofen als Rawls, Barry, Dworkin, Macintyre, Hare, Singer. Voor de politieke ethische strekking van hun werken is W. Kymlicka, *Introduction to contemporary political philosophy*, een helder en compleet overzicht, met veel bruikbare literatuurverwijzingen voor het uitdiepen van thema's als multiculturalisme, burgerschapstheorie, en gelijkheid. Voor een adequate voorbereiding op een scriptie op het terrein van de bio-ethiek kan men raadplegen: T.F. Beauchamp en J. Childress, *Principles of Bio-medical Ethics* (New York, 1989).

Men kan voor verdere informatie ook putten uit de voor de ethiek relevante delen uit de serie *Companion to...*, die door Blackwell worden uitgegeven. (*Companion to Ethics*, *Companion to Bio-ethics*, *Companion to Political Philosophy* en *Companion to Legal Philosophy*. Inmiddels is er ook een *Companion to Environmental Ethics*).

Meer specifieke literatuur kan men putten uit primaire en secundaire teksten in boekvorm en uit de nog steeds aanzwellende hoeveelheid tijdschriften die er op het gebied van de ethiek en de toegepaste ethiek bestaan.

Belangrijke tijdschriften op het gebied van de wijsgerige ethiek en normatieve theorievorming zijn: *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, *Tijdschrift voor empirische filosofie*, *Ethics*, *Philosophy and Public Affairs*, *Social Theory and Practice*, *Inquiry*, *Journal of Philosophy*, *Mind*, *Philosophical Explorations*, *Philosophical Review*, *Philosophical Studies*.

Tijdschriften voor de toegepaste ethiek, i.h.b. de bio-ethiek: *Filosofie en Praktijk*, *Tijdschrift voor Gezondheid en Ethiek*, *Medisch Contact*. *Tijdschrift voor Gezondheidsrecht*, *Medisch Contact*. *Bio-ethics*, *Environmental Ethics*, *Hastings Centre Report*, *Journal of Medical Ethics*, *Journal of Applied Philosophy*, *Journal of Medicine and Philosophy*, *Animal Welfare*.

Mogelijke scriptieonderwerpen

Hierna volgen enkele scriptie-onderwerpen binnen de sectie Ethiek die in het verleden met succes zijn bewerkt.

Killing Animals - or Why no wrong is done to an animal when killed painlessly

De vraagstelling was: is any wrong done by a moral agent to an animal when it is killed painlessly? In deze scriptie stonden de begrippen kwaad-doen, de constructie van de morele actor en de vraag of dieren preferenties hebben centraal. Belangrijke auteurs: D.C. Dennett, R.M. Hare, T. Regan, B. Rollin en P. Singer.

Distributieve rechtvaardigheid en voorkeursbehandeling van vrouwen en allochtonen bij banen

In deze scriptie is nagegaan op grond van welke politieke principes een beleid van voorkeursbehandeling van vrouwen en allochtonen geëvalueerd kan worden. Hiertoe werden bijdragen aan het debat omtrent voorkeursbehandeling geanalyseerd en aangevuld met een evaluatie van o.a. het 'merit' principe, en een kritiek op de sociologische en ethische vooronderstellingen van de meritocratische theorie. Bronnen naast Rawls en Barry: D. Daniels, R. Dworkin, J. Feinberg, B.P. Sloot en R.A. Wasserstrom.

Het ruim reflectief evenwicht onder kritiek

Deze scriptie ging in op een discussie over de rechtvaardiging van ethische theorieën met behulp van de zogenaamde 'reflectief evenwicht methode', geïnspireerd door John Rawls. Een beschrijving van de methode bij Rawls werd gevolgd door een evaluatie van verschillende daartegen geformuleerde kritiekpunten en de uitbreiding van het model in het licht van deze kritieken. Bronnen naast Rawls: Daniels, R. Dworkin, K. Nielsen.

Banen, genen en gebreken

Een ethische beschouwing over aanstellingskeuringen en het gebruik van genetische tests daarbij. In deze scriptie werd een korte beschrijving van de praktijk van aanstellingskeuringen gegeven. Vervolgens werd de vraag gesteld in hoeverre medische selectie bij het verdelen van banen moreel verantwoord is. Het antwoord werd gezocht door verschillende principes toe te passen, zoals het principe van rechtvaardigheid en de norm van gelijke kansen; 'weldoen' in het licht van de belangen van verschillende betrokkenen, en de verhouding tot de bescherming van de autonomie van de werkzoekende. Bronnen: Beauchamp en Childress, Daniels, P. Overvoorde, A. Vedder.

Ouderdomslevensmoeheid: autonomie of weldoen?

In deze scriptie werd onderzocht in hoeverre levensmoeheid als reden voor het toestaan van actieve euthanasie moreel en juridisch verdedigbaar is. De euthanasie-discussie kent inmiddels vele uitwaaieringen naar bijzondere situaties zoals die m.b.t. psychiatrische patiënten die een zelfgekozen dood willen, demente bejaarden die een levenstestament hebben gemaakt in vroegere levensperiodes, zwaargehandicapte pasgeborenen, comateuze patiënten etc. Levensmoeheid duikt als argument voor het eerst op in de casus Brongersma, een vereenzaamde man van 87 jaar die door een arts werd geholpen bij zijn euthanasieverzoek. Belangrijke aspecten in de scriptie zijn de rol van de arts, het hellend vlak-argument, de conceptualisering van levensmoeheid.

Generalisme en/of particularisme in het moreel redeneren van verpleegkundige

Dit is een voorbeeld van een scriptie waarin thema's uit de meta-ethiek en de toegepaste ethiek in elkaar verweven worden. De algemene problematiek is meta-ethisch van aard: is een ethiek die algemene principes als basis van moreel redeneren neemt adequaat of moeten bijzondere relaties, contexten en persoonsgebonden redenen daarnaast of zelfs in plaats van principes nadruk krijgen. Dit probleem wordt verbonden met de beroepsethiek en de beroepsattitude van verpleegkundigen in een genuanceerd pleidooi voor een middenweg tussen principes en contexten die recht doet aan het bijzondere karakter van de zorgrelatie tussen verplegers en patienten.

Onder de oppervlakte van de neutraliteit: probleemsignalering door beleidsmakers en de neutraliteit van de overheid

De zogenaamde 'Vierde macht', het leger van beleidsvoorbereidende, beleidsontwikkellende en beleidsuitvoerende ambtenaren, kan in de voortgeschreden bureaucratische ordening van de westerse parlementaire democratie allang niet meer opgevat worden als een instrumentele, neutrale, dienstbare orde die geen enkele invloed op de politieke en maatschappelijke gang van zaken uitoefent. Maar wat is nu precies de feitelijke en vooral de legitieme invloed die ambtenaren mogen en soms moeten uitoefenen, oftewel wat is binnen het kader van de politiek-ethische ordening van de democratie de ethisch legitimeerbare ruimte die ambtenaren krijgen om het beleid en dus uiteindelijk het aanzien van de samenleving te bepalen? In deze scriptie wordt deze vraag bewerkt met behulp van het onderscheid tussen wensgerichte en ideaalgerichte overwegingen dat Brian Barry in zijn baanbrekende werk 'Political Argument' maakt.

Roofbouw en diefstal binnen bedrijven: naar een nieuw paradigma op basis van deugden in de bedrijfsethiek

De bedrijfsethiek is een zich snel ontwikkelend en volgens sommigen theoretisch voorbeeldig gebied van toegepaste ethiek. Een belangrijk thema binnen de bedrijfsethiek is de vraag of het bedrijf behalve als een functionele, op het eigenbelang van ondernemers, aandeelhouders en werknemers gerichte organisatie, ook als een morele gemeenschap kan worden opgevat, die zowel intern (in de richting van werknemers en aandeelhouders) als extern (in de richting van 'stakeholders') morele verantwoordelijkheid dient te nemen en uit te oefenen. Deze scriptie richt de schijnwerpers op twee interessante exempla van intern gerichte bedrijfsethische aard, nl. situaties waarin werkgevers roofbouw plegen op werknemers en situaties waarin sprake is van bedrijfsdiefstal. Het laatste is met name door de vervagende scheidslijnen tussen werk en privé ook een conceptueel probleem (Is bv. de tijd dat ik privé-E-mail uitwissel een geval van bedrijfsdiefstal?). De scriptie verdedigt, met een beroep op MacIntyre's variant van het communitarisme, dat een deugdentheoretische benadering van de rol van actoren binnen de bedrijfscontext noodzakelijk is.

Suggesties voor onderwerpen uit lopende debatten

Liberalisme en communitarisme debat

Maak een vergelijking van de positie van toonaangevende auteurs uit een van of beide stromingen toegesneden op een specifiek punt waarover men van mening verschilt, bijvoorbeeld het gangbare mensbeeld. Verhelder waar het in dit verschil van mening om draait. Maak duidelijk wat uw eigen positie in deze controverse is.

Rechtvaardigheds- en zorgethiek

Vanuit de hoek van feministisch geïnspireerde ethici is kritiek geuit op de dominante traditie die denkt in termen van rechtvaardigheid, als zijnde niet adequaat om vragen die zich voordoen in de context van zorg-relaties te beantwoorden. Vraag: Is het mogelijk een ethiek van de zorg te ontwikkelen die voor veel voorkomende morele vragen in een bepaalde handelingscontext (bijvoorbeeld de verpleegkunde) een adequaat antwoord kan genereren? Welke zijn de beperkingen van deze aanpak? Welke zijn de mogelijkheden, in het bijzonder op welk terrein levert het een noodzakelijke aanvulling op de bestaande ethische theorievorming. Auteurs: A. Baier, N. Noddings, J. Tronto, I.M. Young.

Nog enkele mogelijkheden

Is een reflectief evenwicht model vooral geschikt voor theorievorming, of voor de verheldering en beantwoording van concrete morele problemen? Is toegepaste ethiek wel mogelijk? Zo ja, is het beoefenen van deze tak van ethiek wel wenselijk? Aan welke randvoorwaarden zou een belissingsprocedure in medisch-ethische commissies moeten voldoen vanuit democratisch en ethisch gezichtspunt? Verhouding tussen moraal en levensbeschouwing- onontbeerlijk of overbodig? Is het oormerken van kalveren moreel toegestaan? Is een verplichte vaccinatie tegen bepaalde besmettelijke ziekten moreel aanvaardbaar?

Nog enkele thema's: mogelijkheden van de rechtvaardiging in de ethiek, moderne versies van contractualisme, coherentisme in de kritiek, morele rechten als onderwerp voor ethische reflectie, toegepaste ethiek en de relatie met normatieve theorie, mensenrechten in ethische perspectief, morele criteria voor het handelen in instituties, morele criteria voor de ontwikkeling van technische innovaties, kennisontwikkeling in morele beoordeling, milieubescherming als taak voor de ethische theorievorming, computerisering/informatisering van de levenswereld en de maatschappij in ethische perspectief.

Voor meer suggesties verwijzen wij naar de omschrijving van de leeronderzoeken die in de portefeuille van de verschillende onderzoekers uit de sectie zitten.

3.3.2 Politieke en Sociale Filosofie

Afstudeerthema's in de politieke en sociale filosofie (docent: dr. Bert van den Brink) kunnen worden gevonden binnen de voornaamste hoofdgebieden die in het masteronderwijs worden behandeld: liberalisme, republikanisme, deliberatieve democratie en Diskurstheorie, erkenning en macht, handelingstheorie, verlichting en filosofie, Frankfurter Schule. Afhankelijk van de mate aan voorkennis en competentie van de student is het na overleg ook mogelijk een afstudeeronderwerp buiten deze gebieden te zoeken.

A. Liberalisme. Het liberalisme is vandaag de dag de dominante positie in de theorie van staat, recht en burgerschap. Scripties op dit gebied richten zich op een van de talloze debatten binnen het hedendaagse filosofisch liberalisme. Voorbeelden zijn de thema's: Politiek liberalisme en liberaal perfectionisme; Liberalisme en multiculturalisme; Politiek individualisme en sociaal atomisme; Individuele vrijheid en tolerantie; Liberalisme en gemeenschapszin; Liberalisme en negatieve vrijheid. Voorts is altijd een studie over een liberale auteur mogelijk. Waar dit een bespreking van een niet hedendaagse auteur in het licht van een hedendaagse vraagstelling betreft zal dit in overleg met de disciplinegroep Geschiedenis van de Filosofie dienen plaats te vinden. De voornaamste klassieke auteurs zijn John Locke, Immanuel Kant en John Stuart Mill. De voornaamste recente auteurs zijn Isaiah Berlin, Ralf Dahrendorf, John Rawls, Joseph Raz en Will Kymlicka.

B. Republikanisme. Uit het republikanisme komen vandaag de dag de voornaamste kritieken op de liberale visie op staat, recht en burgerschap voort. Scripties op dit gebied richten zich op een van de talloze debatten binnen het hedendaagse debat rond republikanisme. Voorbeelden zijn de thema's: Republikanisme en burgerschap; Republikanisme en politiek perfectionisme; Republikanisme en communitarisme; Civiele deugden in klassiek en modern republikanisme; Republikanisme, liberalisme

en het 'wezen' van politiek; Civiel humanisme en agonistische modellen van het politieke; De republikeinse notie van vrijheid; Republikanisme en pluralisme. Voorts is er altijd een studie van een republikeinse auteur mogelijk. Waar dit een studie van klassieke auteur in het licht van een hedendaagse vraagstelling betreft dient dit te geschieden in overleg met de disciplinegroep Geschiedenis van de Filosofie. De voornaamste klassieke invloeden zijn Aristoteles en Machiavelli. De voornaamste recente auteurs zijn Hannah Arendt, Michael Sandel, Philip Pettit en Richard Dagger. Van groot belang zijn voorts de historisch-systematische werken van Gordon Wood, J.G.A. Pocock en Quentin Skinner.

C. Deliberatieve democratie en Diskurstheorie. Binnen de zeer recente theorie van deliberatieve theorie wordt grote aandacht besteed aan de kwaliteit van deliberatieve procedures in democratische opinie- en besluitvorming. Die kwaliteit zou binnen liberale en republikeinse theorieën worden aangetast door een verkeerd begrip van de rol die individuele (liberalisme) en collectieve (republikanisme) belangen zouden spelen in democratische deliberatie. Het theoretisch kader waarbinnen deze toegepaste politieke filosofie wordt ontwikkeld is zeer dikwijls dat van de Diskurstheorie van Jürgen Habermas. Scripties op dit gebied onderzoeken het verband tussen de epistemologische, taalfilosofische, morele en sociaal-theoretische uitgangspunten van die theorie en de aard van democratische deliberatie. Mogelijke onderwerpen zijn: Deliberatieve democratie en liberale modellen van democratie; Deliberatieve democratie en republikanisme (in het bijzonder: Habermas' politiekopvatting tegenover die van Hannah Arendt); Hoe deliberatief is de politiek?; Deliberatieve democratie en multiculturalisme; Politieke vrijheid; Typen van democratische deliberatie en hun epistemologische premissen. De voornaamste historische invloeden zijn Rousseau, Kant, Charles S. Pierce, John Dewey en Hannah Arendt. Hedendaagse deliberatief democraten zijn, naast Habermas, Amy Gutmann, Dennis Thompson, Andrew Arato, Jean Cohen en James Bohmann.

D. Erkenning en macht. De moderne sociaal filosofische theorie van erkenning begrijpt intermenselijke relaties ideaaltypisch in termen van relaties van vertrouwen, respect en waardering. Daarmee wordt impliciet eigenlijk al aangegeven welke vorm al dan niet terechte storingen in intermenselijke relaties kunnen aannemen: gebrek aan vertrouwen, gebrek aan respect, gebrek aan waardering. Omdat vertrouwen, respect en waardering volgens de theorie van erkenning fundamentele menselijk behoeftes zijn, zal een intentionele verstoring van intermenselijke relaties vaak een van deze vormen aan nemen: het verstoren van vertrouwen, respect en waardering. Wanneer dit systematische gebeurt, kan dit volgens erkenningstheorieën een grote invloed hebben op het zelfvertrouwen, het zelfrespect, de zelfwaardering van personen.

Uitgaand van een sociale theorie van erkenning zijn verschillende machtstheorieën te ontwikkelen. Destructieve machtsrelaties zullen zich richten op het ondergraven van erkenningsbehoefte; positieve machtsrelaties zullen zich juist richten op het tegemoet komen aan dergelijke behoeftes. Mogelijke onderwerpen richten zich op interpersoonlijke, interculturele en institutionele aspecten van sociale relaties. Ook de thema's Macht, erkenning, democratie en Erkenning en multiculturalisme zijn denkbaar. Ook scripties over identiteitsvorming tussen vrijheid en machtsuitoefening zijn denkbaar. De voornaamste historische invloeden in dit debat zijn Hegel (erkenning) en Nietzsche (macht). Hedendaagse auteurs zijn Hannah Arendt, Michel Foucault, Judith Butler, Jürgen Habermas (macht) en Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor (erkenning)

E. *Verlichting en filosofie*. De moderne politieke filosofie staat niet zozeer in het teken van het tijdperk van de Verlichting als wel de waarde 'verlichting'. Kant beschreef verlichting als de overwinning van de mens van de onmondigheid waaraan hij zelf schuld is. Max Horkheimer en Theodor W. Adorno beschreven verlichting als een mythe van bevrijdende rationele controle waardoor de mens uiteindelijk van zichzelf vervreemd raakt. Michel Foucault beschrijft verlichting als een ethische houding die is gericht op het bekritisieren van de wijze waarop een historische periode mensen tot 'subject' maakt (zowel in de zin van 'onderworpen subject' als in de zin van het beschouwende en handelende 'ik'). Jürgen Habermas beschrijft verlichting als een rationele houding die zich richt op het bereiken van ware kennis, juiste normen en een waarachtige zelfverhouding. Verschillende scriptieonderwerpen betreffen de vraag op welke wijze de opvatting over de waarde verlichting van verschillende filosofen hun opvatting over aard en opdracht van politieke filosofie beïnvloedt. Voornaamste auteurs zijn Immanuel Kant, Max Horkheimer, Jürgen Habermas, Michel Foucault, James Schmidt, en James Tully.

F. *De Frankfurter Schule*. Vanouds heeft er in Utrecht belangstelling bestaan voor de Kritische Theorie en de Frankfurter Schule. Nog steeds actuele scriptieonderwerpen zijn: *Sociaalfilosofisch optimisme en pessimisme*. Horkheimer en Adorno ontwikkelen in de *Dialektik der Aufklärung* (1947) een uiterst pessimistische visie op de Verlichting en de toekomst. Hun idee is dat onderdrukking en ideologische verblindings inherent zijn aan rationeel denken. Habermas stelt dat zij zich daarmee aan een performatieve tegenspraak schuldig maken, die op een eenzijdig rationaliteitsbegrip teruggaat (rationaliteit als beheersing). Hun blindheid voor de mogelijkheden van zelfcorrectie van moderniseringsprocessen zou hierdoor te verklaren zijn. Wat spreekt er voor en tegen deze opvattingen? *Constructie versus deconstructie*. Met Benjamin waren veel filosofen (zoals bijv. Heidegger) op basis van Nietzsches ideeën van mening dat onze cultuur en samenlevingsvorm totaal vernietigd zou moeten worden om plaats te maken voor een 'nieuwe wereld'. Met deze totalitaire ideeën wedijveren meer pragmatische filosofen en sociologen, die menen dat correcties op onderdelen voldoende zijn om negatieve verschijnselen in de maatschappij en de cultuur te elimineren. Kan sociale en politieke filosofie volstaan met het hanteren van het reparatiemodel of moet zij, getrouw aan een ideaal van niet-relatieveerbare waarheid, eisen dat eerst het geheel in kaart gebracht moet worden alvorens een verlossing daaruit zich kan aandienen? *Negatieve dialektiek* Adorno ontwikkelt in zijn boek *Negative Dialektik* het idee dat het in onze ideologisch verblinde maatschappij wetenschappelijk noch filosofisch mogelijk is om positief te formuleren criteria voor de (on-) waarheid van onze oordelen vast te stellen. Wij zouden alleen nog kunnen inzien dat zich datgene wat zich aan ons als 'waar' voordoet uitdrukking van een 'verkeerde wereld' is. Veel beter dan de filosofie kan volgens Adorno de kunst -m.n. de muziek (omdat zij zich onttrekt aan de rationele structuur van oordelen) – de notie van een 'ware' wereld koesteren. Welke voordelen, c.q. gevaren brengt Adorno's voorstel met zich mee? (hier is nadere studie van het werk van Wellmer vereist.)

3.3.3. Wijsgerige Antropologie

Wijsgerige antropologie – het specialisme van dr. Joel Anderson – omvat een breed scala van onderzoeksgebieden zoals morele psychologie, handelingstheorie, de filosofie van de sociale wetenschappen en enkele thema's binnen de filosofie van de geest en 'continentale filosofie', met name subjectiviteit, praktisch redeneren, zelfkennis, het zelf, het begrip persoon. Hier volgen enkele voorbeelden van onderwerpen van masterscripties op dit gebied.

A. 'Relationele theorieën van autonomie en interpersoonlijke dominantie.'

In de afgelopen jaren hebben verscheidene filosofen gepleit voor een autonomie-begrip dat recht doet aan het feit dat veel van onze keuzes en waarden voortkomen uit persoonlijke relaties die we niet aangingen op basis van kritische reflectie en die we alleen met grote emotionele moeite zouden beëindigen. Volgens hen laat dit feit onverlet dat mensen kunnen worden beschouwd als autonoom. Verdedigers van deze 'relationele' theorie van de autonomie worden echter bekritiseerd omdat ze volgens hun theorie ook die mensen als autonoom moeten zien die in relaties onderdrukt worden (zoals bij gevallen van huiselijk geweld en misbruik). Uitgaande van recent werk van Marilyn Friedman, John Christman, Diana T. Meyers en anderen, ontwikkelt deze masterscriptie een versie van een relationele benadering die een antwoord biedt op deze uitdaging.

B. 'Geheugen-protheses en individuele verantwoordelijkheid.'

Recente ontwikkelingen in de neuro-prothese-techniek (in het bijzonder gericht op het herstellen van geheugenverlies) werpen belangrijke vragen op voor wat betreft onze opvatting van het 'ik' en individuele verantwoordelijkheid. Uitgaande van ideeën uit de 'extended mind'-literatuur (bijv. Andy Clark), werk op het gebied van geheugen en persoonlijke identiteit (bijv. Derek Parfit, Carol Rovane) en verantwoordelijkheid (bijv. John Martin Fisher, Alfred Mele), richt deze masterscriptie zich op twee met elkaar verbonden kwesties: (1) In hoeverre doen ernstige geheugenstoornissen (met name anterograde amnesie zoals bekend uit de film *Memento*) afbreuk aan de status van een persoon als verantwoordelijke actor? (2) In hoeverre kunnen prothetische technieken die de geheugen-functie repareren, nog worden gezien als inherent aan de handelende persoon in plaats van hulpmiddelen die worden gebruikt door hem of haar?

C. 'De plicht van de samenleving om zelfvertrouwen te bevorderen.'

Een aantal filosofen heeft er onlangs op gewezen hoe belangrijk het voor mensen is dat zij in staat zijn hun emoties en verlangens te zien als iets van henzelf. Dit kan het vermogen tot zelfvertrouwen worden genoemd (Axel Honneth, Trudy Govier, Richard Moran). Het belang van zelfvertrouwen voor menselijk welzijn en handelen is vooral dan duidelijk wanneer het wordt vernietigd, bijvoorbeeld door verkrachting of marteling. Maar ook minder extreme vormen van mishandeling kunnen het zelfvertrouwen in meer of mindere mate beschadigen. In deze masterscriptie wordt betoogd dat deze kwetsbaarheid de samenleving de plicht oplegt om de ontwikkeling, het behoud en (indien nodig) het herstel van het zelfvertrouwen te bevorderen. Een centrale opgave bij het verdedigen van deze stelling is dat men een antwoord formuleert op de kritiek dat een dergelijke verplichting alleen denkbaar is in de kontekst van een problematische 'perfectionistische' opvatting van de maatschappij.

D. 'Belofte-mechanismen en het gezag van goede voornemens voor het nieuwe jaar.'

Eén van de moeilijkste kwesties in de theorie van het menselijk handelen en van rationaliteit is de vraag of en hoe een handelende persoon haar eigen wil kan vastleggen. Immers, als de persoon aan wie je een belofte doet, je altijd van die belofte kan ontslaan, dan is het onduidelijk hoe een belofte die je aan jezelf hebt gedaan, jou echt kan vastbinden. Tegelijkertijd, zoals filosofen zoals Michael Bratman en David Velleman hebben uiteengezet, zonder zulke aan onze eigen wil opgelegde beperkingen hebben we de grootst mogelijke moeite om de levens te leiden die wij ons – autonoom – voornemen te leiden. Met bijzondere aandacht voor Nieuwjaars-voornemens en empirisch psychologisch onderzoek, verdedigt deze masterscriptie het idee dat, onder bepaalde voorwaarden, het doen van een belofte normatieve kracht toevoegt aan onze bedoeling *ten gevolge van het toevoegen van empirische kracht*.

E. 'Een neuro-filosofische kritiek van de Habermasiaanse vrije wil.'

Recente doorbraken in de neurowetenschap sterken vele filosofen in hun opvatting dat onze alledaagse intuïtie dat wij vrij zijn ons handelen een illusie is (bijv. Patricia Churchland, Daniel Dennett). Jürgen Habermas heeft onlangs bezwaar gemaakt tegen deze neuro-deterministische benadering. In deze masterscriptie analyseer ik dit debat en beargumenteer vervolgens mijn these dat Habermas' poging 'Darwin en Kant te verzoenen' mank gaat omdat Habermas er niet in slaagt aan te tonen dat de centrale notie van het deelnemers- perspectief op de handeling —hoe diepgeworteld en nuttig ook—niet uiteindelijk een geval van 'wishful thinking' is.

3.3.4 Esthetica

Bij PF bestaat de mogelijkheid om af te studeren op een scriptie in de filosofie van de kunst ofwel de esthetica. Ook is het mogelijk hieraan een literatuurmodule (7,5 ECTS) toe te voegen, bijv. om het werk aan de scriptie voor te bereiden. Geïnteresseerden wordt verzocht tijdig contact op te nemen met de docent, dr. Rob van Gerwen. Op zijn website (<http://www.phil.uu.nl/~rob>) tref je suggesties voor scriptieonderwerpen en publicaties die kunnen dienen ter voorbereiding van het overleg over een geschikt onderwerp. Hieronder volgen enkele mogelijke hoofdthema's:

- *Ontologie van de kunsten*. Wat identificeert het werk: de partituur of de uitvoering (analoog voor andere kunsten)? Hoe verhouden esthetische eigenschappen tot secundaire kwaliteiten?
- *Filosofische psychologie van de kunsten*: De emoties die we bij fictiefilms ervaren: zijn dat wel emoties? Wat is de relatie tussen het zien van vlekken op het canvas en het ervaren van de expressiviteit daarvan?
- *Ethiek van de kunsten*. Kan men kunst moreel beoordelen? Wat zijn de normen? Wat is de (morele) waarde van kunst? Worden we beter van kunst? Kan de ethiek iets leren van het schijnbare gemak waarmee de smaak mooi van lelijk onderscheidt?
- *Esthetica van de kunsten*. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende typen representatie: afbeeldingen, beschrijvingen? Bestaat er muzikale representatie? Wat is de fenomenologie van de waarneming van kunstvormen?
- *Epistemologie van de kunsten*. Wat is artistieke waarheid; aan welke normen gehoorzaamt ze? Wat wordt er door een fictioneel plaatje (of film) afgebeeld? Waar bevinden zich fictionele entiteiten?

- *Taalanalytisch*. Wat is de definitie van 'kunst'?

Deze thema's laten zich verder toespitsen door van een beperkte groep kunstvormen uit te gaan. Wat voor schilderijen opgaat, hoeft bij films geen enkele rol te spelen—laat staan bij muziek, etc.

Hoewel er in eerste instantie vertrokken wordt vanuit de hedendaagse analytische discussies over deze thema's, staat zulks een inbreng van klassieke teksten uit de geschiedenis van de esthetica niet in de weg (zolang de benadering maar gericht blijft op de systematische vragen en de historische tekstinterpretatie en -situering buiten de hoofdtekst blijft).